

METİN-BAĞLAM İLGİSİ BAKIMINDAN AK GEMİ'DE “BABALIK” KAVRAMI VE BABA-ÇOCUK İLİŞKİSİ*

Ahmet BURAN **

Özet

Edebi metnin kodlarını çözebilmek ve mesajlarını doğru anlayabilmek için metin-bağlam ilişkisini mutlaka dikkate almak gerekir. *Ak Gemi*, Aytmatov'un gerçek hayatından önemli izler taşıyan bir romandır. *Isık Göl*'de, *Ak Gemi*'de çalışan baba ile Törökül Aytmatov arasında birçok yönden benzerlikler vardır. Babasını özleyen ve onu görmek için balığa dönüşmeyi hayal eden çocuk ile de Cengiz Aytmatov arasında birçok benzerlik tespit etmek mümkündür. Bu eser, bir yandan baba-çocuk trajedisine yer vermekle Sosyalizme bir eleştiridir diğer yandan da babalık kavramını ve baba çocuk ilişkisini işleyen, Aytmatov'un gerçek trajedisinin edebî metnin dünyası içinde kurgulanmış bir anlatıdır.

Anahtar kelimeler: Babalık kavramı, *Ak Gemi*, baba, çocuk, kayıp baba, Cengiz Aytmatov.

“Fatherhood” Context in *Ak Gemi* (White Ship) And Father- Child Relationship in Terms Of Text-Context Relation

Abstract

To consider text-context relation is necessary in order to decode the code of literary texts and to understand the messages of texts correctly. *Ak Gemi* (white ship) is a novel which includes significant points of Aytmatov's real life. In *Isık Göl*, There are a lot of similarities between the father working in *Ak Gemi* and Törökül Aytmatov in many aspects. To realize a lot of similarities between the son missing his father and dreaming to convert his father to a fish in order to see his father and Cengiz Aytmatov is possible as well. This literary work is criticism

* Bu metin, 16-17 Ekim 2008 tarihinde Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te düzenlenen “Bir Bilgelik Durağı: Cengiz Aytmatov” adlı uluslararası sempozyumda bildiri olarak sunulmuştur.

** Prof. Dr., Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

of socialism by giving place to father-son relationship tragedy and also, the novel as a teller of father-son relationship is an expression of Aytmatov’s real life tragedy which is fictionalized in the literary text world.

Key words: Fatherhood concept, Ak Gemi, father, son, lost father; Cengiz Aytmatov.

Kavram

Kavram, nesnel gerçekliğin insan beynindeki yansıması, düşünceyle kavranılan biçimdir. Diğer bir ifadeyle varlıkların, duygu ve düşüncelerin insan beynindeki tasavvurudur. Kavram, varlıkların, durumların, duygu ve düşüncelerin, anlam ise sözlerin, sözcüklerin zihnimizdeki tasavvurudur.

Baba ve Babalık Kavramı

Baba, bir dişi ile bir erkekten türeyen insanoğlunun biyolojik ve genetik anlamda hayat bulmasını sağlayan erkek kişidir. Aynı zamanda baba, dünyaya gelmesine vesile olduğu canlının psikolojik, sosyolojik ve kültürel anlamda, manevi dünyasını şekillendiren, kimlik ve kişilik kazanmasında etkili olan önemli bir varlıktır. Türk dilinde *baba/ata* kelimesi ve babalık kavramı biyolojik anlamının dışında çeşitli mecazi anlamlar da kazanmıştır. Örneğin, bir ülke ya da topluluğa yararlı olmuş kimselere; anlayışlı iyi huylu erkekler; koruyucu “babalık” duyguları ile dolu kimselere, bazı tarikatlardaki tekke büyüklerine; yaşlı, ağırbaşlı, iyi yürekli olgun adamlara da baba denilmektedir. Bütün bu özellikler, babalık kavramının, temel kavram alanı itibarıyla “*çocuğun oluşmasında etken olan erkek; çocuğu olan erkek ve güç, koruma, sorumluluk alma, hizmet, olgunluk*” anlamlarına geldiğini göstermektedir.

Türkiye Türkçesinde baba sözü ayrıca, “*kazılarda çıkarılan toprak miktarını hesaplayabilmek için yer yer bırakılan toprak dikmeler; çatı merteği; silah kaçakçılığı, kara para aklama ve uyuşturucu madde ticareti vb. kirli ve gizli işler yapan çetenin başı; gemi veya iskelede halatın takıldığı yuvarlak başlı iri demir, ağaç ya da beton dikme; bir merdivende tirabzanın sahanlıkla birleştiği yerde bulunan dikey öge için ve argoda çok kaliteli, üstün nitelikli*” (Türkçe Sözlük 2005: 171) anlamlarında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde baba sözü ile kurulmuş çok sayıda deyim ve ibare vardır: *Ata baba, baba adam, babaanne, baba bucağı, babacan, baba diyarı, baba dostu, baba evi, baba hindi, baba mirası, baba nasihatı, baba ocağı, baba soylu, baba tarafı, baba tatlısı, baba yadığarı, baba yarısı, baba yerli, babayiğit, baba yurdu, babadan kalma, adem baba, Adem baba, ağababa, ana baba, ballı baba, büyük baba, dedebaba, devlet baba, efendi baba, kayın baba/ kayın ata, Noel baba, paşababa, şambaba, üvey baba, Bektaşî babası, dert babası, fukara babası, iskele babası, para babası, şambabası, tirabzan babası, babasına çekmek, babasına rahmet okumak, babasının çiftliği, babasının hayrına, babasının oğlu, babasının kızı, babasız oğlan doğurmak, babalık etmek.*

Türkiye Türkçesi dışındaki çağdaş Türk lehçelerinde *babalık* kavramı için; *ata* (Azb.), *ata/atay* (Başk.), *äke/ata* (Kaz.), *ata* (Kır.), *atä* (Özb.), *ata/äti* (Tat.), *kaka* (Trkm.), *ata/dada* (Uyg.) gibi sözcükler kullanılmaktadır.

Cengiz Aytmatov ve “Babalık” Kavramı

Cengiz Aytmatov’un biyolojik babası Törökul Aytmatov’dur. Dokuz yaşına kadar örnek ve somut bir kişilik olarak, dokuz yaşından sonra da “kayıp, aranan, özlenen ve hayal edilen” bir baba olarak yine Törökul Aytmatov, Cengiz Aytmatov’un ruh ve kişilik dünyasının şekillenmesinde etkili olmuştur. Babasının yokluğunda annesi Nagima, babaannesi Ayımkan ve diğer akrabaları ona bakarlar. Çevrede gördüğü hısım akraba ve komşu erkekleri onun için birer “model baba” olmuşlardır. Ancak çok sevdiği ve hep bir gün geri geleceğine inandığı Törökul Aytmatov, Cengiz Aytmatov için “kayıp baba” olmakla birlikte, hep en ideal baba tipi olma özelliğini korumuştur.

Azerbaycanlı bir şairin:

Yay ne tez eriyen gar etti seni

Yokluğun daha da var etti seni

mısralarında ifade ettiği gibi, Törökul Aytmatov’un böyle erken zamanda yok oluşu, oğul Cengiz’in duygu ve düşünce dünyasında onun daha da var olmasını sağlamıştır. Böylece Törökul Aytmatov’un maddi yokluğu manevi ve duygusal varlığını beslemiş, desteklemiş ve büyütüştür.

Kendisi de bir baba olan Cengiz Aytmatov’un düşünce ve duygu dünyasında babalık kavramı, doğal olarak Törökul Aytmatov ile başlamıştır. Törökul Aytmatov’un başına gelen trajik olaylar, Cengiz Aytmatov’un düşünce ve duygu dünyasında “babalık” kavramını şekillendirmiştir. Onun için Aytmatov’un eserlerinde babalık kavramı daha çok bir babanın kendi varlığından ortaya konulan babalık değil, çocuğun gözüyle görülen ya da çocuğun duyguları ile yansıtılan bir babalıktır. Aytmatov’un ruh dünyasını yakıp kavuran bir özlemle, şuur altında hep beklenen “kayıp bir baba” saklı olduğu için bu durum farklı şekillerde eserlerine yansımıştır. *Ak Gemi*’de babasına ulaşabilmek için balığa dönüşmek isteyen çocuk, *Gün Uzar Yüzyıl Olur*’da Abu Talip’in çocukları, *Cengiz Han’a Küsen Bulut*’ta Yüzbaşı Erdene’nin oğlu, *Kassandra Damgası*’nda Keşiş Filofey’i babasının yolunu bekleyen karakterlere örnek gösterebiliriz. (Korkmaz 2008: 1)

“Kayıp Baba” Törökul Aytmatov

Manas Destanı Kırgız tarihi, Kırgızlık ruhu, Kırgız kültürü ve kimliği açısından son derecede önemli bir metindir.

Manas Destanı’nın yayınlanması çalışmaları Kasım Tınıstanov’un teklifi üzerine gündeme gelir. Komünist Partisi Propaganda Heyeti *Manas Destanı*’nın yayınlanmasını uygun bulur ve 23 yaşındaki Törökul Aytmatov yayın komisyonunun başına getirilir. Ancak yazdığı bir piyeste *Manas Destanı*’ndan bir olayı aktardığı için Tınıstanov “burjuva milliyetçiliği” yapmakla suçlanarak tutuklanır. Daha sonra, Moskova’da Kızıl Profesörlük Enstitüsünde eğitim alan Törökul Aytmatov da tutuklanır ve ikisi de kurşuna dizilerek öldürülürler.

Törökul Aytmatov 1938 yılında kurşuna dizilerek öldürülür. Ancak Aytmatov ailesi, bu arada Cengiz Aytmatov yıllarca ailenin babası Törökul Aytmatov’un nerede

olduğunu ve hangi cezaya çarptırıldığını tam ve doğru olarak öğrenemez. Örneğin, kocasının akıbetini öğrenmek isteyen Nagima Aytmatova, 24 Ekim 1939 tarihinde Halk Komiserliğine yazdığı dilekçede: “Kırgız SSC NKVD (İçişleri Halk Komiserliği) tarafından bana bildirildiğine göre eşim, 1938 Kasım’ında Troyki Kurulu tarafından suçlu bulunarak 10 yıl süreyle Uzak Doğu’ya (Sibirya) sürgüne gönderilmiştir.”

“Yukarıda verilen bilginin dışında kocam hakkında hiçbir bilgi edinemedik, ölü mü, yaşıyor mu akıbeti belli değil. Son zamanlarda “halk düşmanı” olarak suçlananların suçsuz olduğu görüldüğü için size başvurmaya karar verdim. Kocam hakkında inceleme yapmanızı arz ederim.” demektedir. NKVD Kırgız SSC Özel Bölüm 1. Başkanı Devlet Güvenlik Teğmeni Saakov tarafından Nagima Aytmatova’ya 22 Kasım 1939 tarihinde verilen cevapta, bir cümleyle, “kocasının hak ettiği şekilde tutuklandığı ve uzak kamplara sürgüne gönderildiği (Sibirya)” bildirilmiştir¹.

Yine babasının akıbetini öğrenmek üzere Cengiz Aytmatov, 15 Temmuz 1956 tarihinde SSCB Harp Başsavcılığına: “Yirmi yıldır babamın akıbeti hakkında hiçbir bilgi edinemedik. Ölü mü yaşıyor mu, ne zaman tutuklandı, kim tutukladı bilmiyoruz. Bilmiyoruz o gerçekten vatana karşı suçlu mudur? Bu soruların hiçbir faydası yok! Bizi oldukça müteessir eden bu uzun zaman içinde hep babamıza ne olduğunu öğrenmeye çalıştık. Orta Asya’da Sovyet hâkimiyetinin kurulması ve geliştirilmesi sürecindeki en zor yıllarda fedakârca mücadele eden babamın, şimdi devlet tarafından suçlanmasına inanmıyoruz. Ben çok iyi biliyorum ki, babam Kırgız ASSR’nin BKP(b) obkomunun sekreteri, yetkili parti görevlisi olarak devlete samimiyetle önemli hizmetlerde bulundu. Son dönemde Moskova’da Marksizm-Leninizm Enstitüsünde okumakta idi. Şimdi Partinin 1937 yılında meydana gelen olayları adil bir biçimde yeniden ele almaya başladığı şu günlerde, biz babamızın da buna katılmasını (davasının yeniden değerlendirilmesini) sabırsızlıkla bekliyoruz. Böylece sadece onun geleceği değil bütün ailemizin geleceği de düzene girecektir. Örneğin, beni, bütün şartları yerine getirmeme rağmen, “halk düşmanının çocuğu” diyerek yüksek lisansa almadılar. Benzer durumlar, Moskova’da Jeoloji Enstitüsünü bitiren erkek kardeşimin de başına geldi. 1954 yılında liseyi bitiren kız kardeşim, merkezî yüksek okullar için Kırgızistan’da yapılan öğrenci seçme sınavlarında en yüksek puanları almasına rağmen, ona Moskova’daki üniversitelerde okuma izni verilmedi.”

“Esasında söylemek istediğim bu değil, bunlar esas meselenin yanında ufak tefek şeylerdir. Ancak bizim için gerçeği bilmek, babamın ve ailemizin halk içinde süttan ak onurunu geri almak bizim için son derecede önemlidir.”

“Aytmatov Cengiz, 15 Temmuz 1956 yılı, Kırgız SSR’i, Çon-Arık köyü.” (Aytmatova 2007: 168-169; Helimskaya 1994: 60)

B biçiminde bir dilekçe ile başvurmuş, ancak kesin ve sağlıklı bilgiler alamamıştır².

¹ Bu yıllarda cezalandırılan çok sayıda insanın yakınlarına ya hiç bilgi verilmemiş ya da yanlış bilgiler verilmiştir. Genellikle durumdan haberdar edilen aileler de cezalandırılmıştır.

² Törökül Aytmatov, 15 Haziran 1957’de aklanmıştır.

Babası Törökül Aytmatov'un nerede, ne zaman ve ne şekilde öldürüldüğünü ve nereye gömüldüğünü öğrenemeyen Cengiz Aytmatov, *Samanyolu* adlı hikâyesini ona ithaf eder ve: "Ata men saga estelik turguzalbaymın. Senin kay cerge kömülgönündü da bilbeymin. Mına uşul emgegimdi atam Törökül Aytmatov, saga arnaymın." diyerek hem babasına olan özlemine, sevgisini hem de arayışını dile getirir.

Törökül Aytmatov, Cengiz Aytmatov için bir "kayıp baba"dır. Özlenen, yolu gözlenen ve mutlaka bir gün bir yerlerden çıkıp geleceğine inanılan bir baba. Cengiz Aytmatov'un ömrü babasını aramak ve yolunu gözlemekle geçmiştir. Bu arayış ve bekleyiş hiç mi hiç bitmemiştir. Bu yokluk içerisinde, Cengiz Aytmatov'un ruh ve duygu dünyasında Törökül Aytmatov, babalık kimliğiyle büyüdükçe büyümüş ve âdeta onun yokluğu varlığından daha etkili olmuştur. Cengiz Aytmatov'un hayatı boyunca istediği tek şey, babasının maddi, fiziki varlığıyla buluşmak ve onu dünya gözüyle görmektir. 1991 yılında Çon-Taş'taki toplu mezar açılıp cesetlerin kimlik tespitleri yapıldıktan sonra Törökül Aytmatov'un kemikleri bir sandığa konmuş gömülmek üzere beklerken, Cengiz Aytmatov babasının kemikleri başında "Baba! Ben 50 yıldır seni arıyordum, neredeydin?" der ve hıçkırıklara boğularak ağlar. İşte bu an, bu sahne Cengiz-Törökül Aytmatov trajedisinin son perdesi olur. Artık arayışlar, bekleyişler biter. Moskova'da başlayıp Kazan'dan geçerek Taraz'a uzanan hıçkırıklarla dolu ayrılık öyküsü (Aytmatov 2002: 36), âdeta kaldığı yerden devam eder. Oğul Cengiz'in baba Törökül ile buluşma özlemi ve umutları mahşere kalır...

Ak Gemi'de "Babalık" Kavramı ve Baba-Çocuk İlişkisi

Ak Gemi'de babalık kavramını temsil eden iki kişi söz konusudur. Bunlardan biri Mümin Dede, diğeri ise çocuğun babasıdır. Roman kahramanları arasında evli ve çocuk sahibi olan diğer şahıslar babalık yönleriyle değil başka rollerle romanda yer almışlardır. Romanda olumlu bir tip olarak yer alan Mümin Dede, iyi bir baba, iyi bir dede olmakla birlikte metin-bağlam ilgisi bakımından baba-çocuk ilişkisini inceleyeceğimiz baba tipi değildir. Metin bağlam ilgisi bakımından Aytmatov ile babası Törökül Aytmatov'u bulabileceğimiz tipler çocuk ve çocuk tarafından *Isık Göl*'deki ak geminin içinde olduğu hayal edilen babadır.

Romanda baba çocuk ilişkisinin üç önemli karakterine ad verilmemiştir. Bunlar sadece sıfatlarıyla anılan "baba, çocuk ve ak gemi"dir. Bize göre yazar bilinçli olarak, romanın en önemli karakterleri olan bu iki kişi ile romana adını veren gemiye bir ad koymamıştır. Böyle yaparak yazar, okuyucunun bu trajedinin kahramanlarına ad koymasını ve *Isık Göl*'deki gemi ya da ak geminin de ne anlama geldiğini çözümlemesini istemiştir. Oğul Cengiz ile baba Törökül Aytmatov'un gerçek hikâyesini bilen okuyucu, romandaki çocuk baba trajedisini metin-bağlam ilkesi çerçevesinde değerlendirecek, olayın çözümlemesini yapacak ve uygun bir yakıştırma ile bu kahramanlara bir ad verecektir. Belki de bizim ve daha birçok kişinin yaptığı gibi, çocuğa "CENGİZ", babaya ise "TÖRÖKÜL" adını verecektir.

Bilindiği gibi, hayatın gerçeği ile sanatın gerçeği yüzde yüz aynı değildir. Edebî eser okuyucusuna kurmaca bir dünya sunar. Hayatın gerçeği ile sanatın gerçeği aynı

olmasa da, hayatın gerçeği çeşitli imgelerle kurmaca dünyanın içinde yer alır. İyi bir çözümlemeyle sanatın gerçeğinden hayatın gerçeğine ulaşmak mümkündür ve bunu yaparken dikkate alınması gereken hususlardan biri de metin-bağlam ilgisidir. Metin, kendi içinde tamamlanmış yapısal bir birliktir. Bağlam ise; “herhangi bir olguda olaylar, durumlar, ilişkiler örgüsü veya bağlantısı” ya da “Bir dil birimini çevreleyen, ondan önce veya sonra gelen, birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını, değerini belirleyen birim veya birimler bütünü” (Türkçe Sözlük 2005: 180) biçiminde tanımlanabilir.

Yukarıda belirtilen anlayış içinde, *Ak Gemi* romanındaki çocuk ile *Isık Göl*’deki ak geminin içinde olduğu sanılan baba tiplerini Cengiz Aytmatov ve Törökül Aytmatov ile karşılaştıralım:

Cengiz Aytmatov

Şeker Köyü’nde doğmuş, kırsal bir çevrede yaşamıştır. Babasını çok seven bir çocuktur. Dokuz yaşında babasını kaybetmiş ve bir daha hiçbir haber alamamıştır. Babaannesinin, amcasının ve diğer akrabalarının yanında büyümüş, okumaya meraklı bir gençtir. 1937 yılında babası tutuklanmış, 1938 yılında kurşuna dizilerek öldürülmüştür. Ancak babasının akıbeti hakkında hiçbir zaman doğru bir bilgi alamamış, nerede ve ne durumda olduğunu bilememiştir. Cengiz Aytmatov için Törökül Aytmatov, özlenen, aranan, beklenen fakat “kayıp, ulaşılamayan” bir babadır.

Çocuk

Romanda adı geçmemektedir. Fiziki olarak “Kulakları yaba gibi, boynu ince, başı kocaman ve toparlak. (s. 12)” bir erkek çocuktur. Buğu (Maral Ana) boyundandır. Sekiz yaşında olan çocuk Isık Göl yakınlarındaki San-Taş Köyü’nde yaşamaktadır. Babası ve annesi tarafından terk edildiği için Mümin Dede onu himayesine almıştır. Babası Isık Göl’de bir gemide çalışmaktadır. Çocuk babasını özlemekte, onu görmeyi arzulamaktadır. Isık Göl’ün içinde bir martı gibi yüzen ak geminin içinde olduğunu düşündüğü “kayıp baba”ya ulaşabilmek için çocuk balığa dönüşmeyi hayal etmektedir. Böylece nehirden Isık Göl’e, oradan da babasının da içinde bulunduğunu sandığı ak gemiye ve babasına ulaşacaktır.

Çocuk babası gibi annesi hakkında da çok şey bilmemekte ve konuşmak istememektedir. Köye gelen satıcı ile çocuk arasında geçen şu konuşma bunu açıkça göstermektedir:

“-Hangi ailedensin sen? İhtiyar Mümin’in mi?”

Çocuk “evet” anlamında başını salladı.

-Onun torunu musun?

“-Evet.” diye yine başını salladı.

-Annen nerede?

Çocuk bu defa hiçbir şey demedi. Bu konuda konuşmak istemiyordu.

-Annen nerede olduğunu bildirmedim mi? Tanıyor musun onu?

-Bilmiyorum.

-Babanı da mı bilmiyorsun? Babandan da haber yok mu?

Çocuk yine bir şey söylemedi, satıcı şakaya getirerek sormaya devam etti.

-Sen de hiçbir şey bilmiyorsun be arkadaş.”

Çocuğun annesi ve babası hakkında bir şey bilmediği romanda şu cümleler ile de belirtilmiştir: “Aslında ne babasını hatırlıyordu ne annesini. Kendini bileli onları hiç görmemişti. Onlar da bir defacık olsun onu görmeye gelmemişlerdi. Ama babasının Isık Göl’de gemicilik yaptığını, anasının da babasından ayrıldıktan sonra onu dedesinin yanına bırakıp şehre gittiğini biliyordu.” (s. 36)

Çocuk annesi ve babası hakkında hiçbir şey hatırlamamaktadır. Ancak Mümin Dede bir gün annesinin yaşadığı şehre patates satmaya gider. Çocuğun annesi olan kızını orada görür. Yeni bir evlilik yaptığını, iki kızı olduğunu ve kocasının şoförlük yaptığını böylece öğrenmiş olur. Aynı konuşma bağlamında çocuğun babasının da başka bir kadınla evlendiğini, Isık Göl’de bir gemide çalıştığını, onun da iki ya da üç çocuğunun olduğunu duyar.

Çocuğun sosyal çevresi Bekey Hala, Mümin Dede, Orozkul, Gülcemal, Seydahmet ve diğer ikinci derecede etkili olan kişilerden oluşmaktadır. Konuklar, işçiler ve öğretmen de zaman zaman bu sosyal çevrede yer alan diğer kişilerdir.

Törökul Aytmatov

Genç, çevrede sevilen, aydın bir insandır. Genç yaşta tutuklanıp öldürülmüştür. Uzun süre neden tutuklandığı, suçunun ne olduğu, nerede bulunduğu, yaşayıp yaşamadığı ve hangi cezaya çarptırıldığı yakınları tarafından öğrenilememiştir. O bir “kayıp baba”dır.

Baba

Romanda adı geçmeyen babanın fiziki görünümü hakkında da hiçbir bilgi verilmemektedir. Isık Göl’de gemicilik yaptığı bilinmektedir. Çocuğun annesi olan eşinden ayrılmıştır. Ancak neden çocuğundan ve eşinden ayrı olduğu konusunda bir açıklama yoktur. O da oğlu tarafından özlenen ve fiziki varlığına ulaşılmaya çalışılan bir “kayıp baba”dır.

Romanda yer alan baba-çocuk ile Törökul-Cengiz Aytmatov ilişkisini temel karakteristikleri ve temsil ettikleri kavram alanlarıyla karşılaştıralım:

Törökul Aytmatov: Kayıp, aranan, özlenen, ulaşılamayan bir babadır.

Cengiz Aytmatov: Dokuz yaşında babasını kaybetmiş bir erkek çocuktur. Akrabalarının himayesindedir. Babasını özler, ulaşmak ister ancak ulaşamaz.

Baba: Isık Göl’de gemicilik yapmaktadır. Özlenen, ulaşılamayan bir babadır.

Çocuk: Sekiz yaşında, babasından ve annesinden ayrı bir erkek çocuktur. Akrabalarının himayesindedir. Babasını özler, ulaşmak ister ancak ulaşamaz.

Törökul Aytmatov, çocuk Cengiz için fiziki olarak “kayıp baba”dır. Cengiz

Aytmatov’un çocukluk yıllarında da kendisi bir baba olduktan sonra da ulaşmak istediği şey babasının maddi varlığıdır. Manevi ve duygusal açıdan baba sevgisiyle dolu bir çocuk olduğu için bir boşluk, bir eksiklik duymamaktadır. *Ak Gemi*’deki çocuğun duygu ve ruh dünyasında da babalık kavramının algılanışı benimsenmesi ile ilgili bir çözülme ve çöküntü yoktur. Çocuğun ulaşmak istediği şey de babalık kavramının manevi ve duygusal varlığı değil, Isık Göl’deki ak geminin içinde bulunduğunu düşündüğü babasının maddi varlığıdır. Onun yanında olmak, ona dokunmak, sevgisini fiziksel yakınlık ve dokunuşla hissetmek istemektedir. Onun için çocuğun aklındaki tek düşünce balığa dönüşüp nehirde göle ulaşmak ve babasının bulunduğu gemiye çıkmaktır:

“Neler vermezdi suda balık olmak için...” (s. 32)

“Uzun uzun baktı gemiye. Ne zaman bir balığa dönüşeceğini, çaya atlayıp yüze yüze ona, o beyaz gemiye ulaşacağını düşünüyordu hep...” (s. 36)

“Tam bir balığa dönüşmek, balık olmak istiyordu çocuk. Vücudu da, kuyruğu da, pulları da olsundu. Yalnız ince boynunun üzerindeki kafası, sarkık kulakları, sıyrıklarla dolu burnu değişmesindi. Gözleri de değişmesindi ama pek de oldukları gibi kalmasındı, biraz balık gözünü andırınlardı.” (s. 38)

“Balığa dönüşmesi dedesinin yaptığı gölcükte birden bire olmalıydı. Hop! Deyince balık oluvermeliydi. Hemen gölcükten çaya sıçrar, kendini şarıl şarıl akan suya bırakır, yüzüp giderdi göle doğru.” (s. 38)

“Isık Göl kocaman bir denizdir. Orada bu dalga benim şu dalga senin derken, yüze yüze beyaz gemiye kavuşurdu: ‘Merhaba beyaz gemi, ben geldim, ben!’ derdi. Her zaman yolunu gözleyen, sana dürbünle bakan ben idim!’ O zaman gemideki insanlar da şaşırarak, o harikayı görmek için koşup geleceklerdi. Ve yine o zaman gemici babasına seslenecekti: ‘Selam baba! Ben senin oğlunum, seni görmeye geldim!’ ‘Sen nasıl benim oğlum olursun, yarı insan, yarı balıksın!’ ‘Sen beni gemiye çıkar senin oğlun oluveririm.’ ‘Çok tuhaf! Pekala gel de görelim!’ Babası ağ atıp onu sudan çıkarır, güverteye alırdı. Orada o, yine insan çocuk oluverirdi. Sonra... Ya sonra...”

“Sonra beyaz gemi yoluna devam ederdi. O babasına başından geçenleri, bütün bildiklerini anlatırdı...” (s. 39)

“Şimdi çocuk babasının gemisiyle yapacağı yolculuğun sonunu düşünmeli, bir son uydurmalıydı. O ana kadar her şey çok iyi gitmişti, ama işin sonunu getiremiyordu bir türlü...” (s. 47)

Cengiz-Törökül Aytmatovların gerçek trajedisinde baba Törökül ölür. Daha doğrusu öldürülür. Ancak Cengiz Aytmatov, *Ak Gemi* romanını yazdığı zaman babasının öldürüldüğünü bilmekle birlikte, Çon-Taş’taki toplu mezar henüz açılmadığı ve Törökül Aytmatov’un cesedi, kemikleri tespit edilmediği için umutları bütünüyle tükenmiş değildir. Babasının uzak, ulaşılamaz, belirsiz bir yerde, bir hapisanede ya da bir kampta yaşıyor olabileceği ihtimali hep yüreğinde güçlü bir istek ve inanç olarak varlığını sürdürmüştür.

Ak Gemi'deki çocuk-baba trajedisinde ise çocuk ölür. Çocuğun ölümüne sebep olan şey, babasına duyduğu özlem ve onu görme isteğidir. Aslında çocuğun Isık Göl'deki ak gemide olduğunu sandığı babasının gerçekten orada olup olmadığı da kesin değildir. Törökül Aytmatov hakkındaki rivayetler, yalan, yanlış haberler gibi, çocuğun babası hakkında da rivayetler ve değişik haberler vardır. Gemi suyun içinden karaya çıkamaz. Gemideki insanlar da suyun içinde olduğu sürece gemiden çıkamazlar. Çocuk dürbünüyle bakarken gemiyi hep yüzerken, suyun içinde görür. Bunu Törökül Aytmatov'un etrafını kuşatan demir kapılı, penceresiz tutuk evleri ve sistemin katı, kuşatıcı anlayışı ile birleştirerek yorumlamak mümkündür.

Romanda babanın değil çocuğun ölmesi de anlamlıdır. Bu durum, Aytmatov'un bilinçaltında güçlü bir istek olarak saklanan babasını yaşatma ve onun için gerekirse kendini feda etme düşüncesinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Çocuk hasta, ateşler içinde olduğu bir sırada, balık olacağını, yüzüp ak gemiye gideceğini sayıklayarak kendini çayın serin sularına bırakır ve boğularak ölür:

Hasta olduğu bir sırada ateşler içindeyken çocuk "Bazen balık olup soğuk suda beyaz gemiye doğru yüzüyor, yüzüyor... ama bir türlü ulaşamıyordu." (s. 128)

"Çocuk güçlkle yoluna devam etti, çaya gitti ve hemen suya girdi. Acele ediyor, ayağı kayıyor, düşüyor ama hemen kalkıyor, suyun sığ yerinden titreye titreye koşmaya devam ediyordu. Çayın hızlı akışlı derin yerine geldi ve akıntı alıp götürdü onu. Burgaçlarda çırpınıyor, yüzüyor, nefesi kesiliyordu. Gittikçe daha çok üşüyordu...." (s. 163)

"Ama sen yüzüp gittin. Hiçbir zaman balık olamayacağını biliyor muydun? Isık Göl'e kadar yüzemeyeceğini ve ona "Selam beyaz gemi ben geldim ben!" diyemeyeceğini biliyor muydun?"

Ak Gemi'de baba-çocuk ilişkisi bağlamında söz konusu edilebilecek önemli anahtar kelimeler vardır. Bunlar özellikle Aytmatov'un gerçek hayatıyla da bir şekilde örtüşen San-Taş Köyü, nehir, Isık Göl; Mümin Dede, Bekey Hala; okul çantası, dürbün; Ak Gemi, Çocuk, Baba... gibi kişi nesne ve kavramlardır.

Çocuk bilemediği ulaşamadığı bir mesafede bulunan babasına dürbünle ulaşıyor. Dürbün çocuğun özlemini ve yüreğini temsil ediyor. Babasını sadece orada yakından görme imkânı vardır:

"Çok uzakları gösteren güzel bir sahra dürbünü idi bu." (s. 27)

"Dürbünün yuvarlak küçük penceresinden önce her şey oynaştı, birbirine karıştı sonra her şey yerli yerine oturdu, netleşti."(s. 27)

"Her şeyi her yeri görüyordu buradan." (s. 27)

"Yerin dibine batsın o şeytan gemi. Yansın, kül olsun! Sulara gömülsün de bir daha çıkmasın." (s. 33)

"Kaç defa söyledim şu bakılan şeyi kaldırıp at diye. O lanet gemiye bakıyordun. Yanıp kül olsa, dalgalara gömülüp gitse de kurtulsam ondan." (s. 33)

Çocuk yalnızlığını çantasıyla paylaşıyor, onunla konuşuyor. Okula ve okul çantasına düşkünlüğünü, Aytmatov'un gerçek hayatın zorlayıcı ve kuşatıcı dünyasından edebiyata ve bilime kaçıışı olarak değerlendirmek mümkündür:

"Çocuğun okula düşkünlüğü nineyi çok kızdırıyordu. Çocuk sabahleyin gözünü açar açmaz çabucak giyiniyor, kitaplarını, defterlerini çantasına yerleştiriyordu. Akşam yatağa girerken de, yanına, başucuna koyuyordu çantasını..." (s. 84)

"Okula uzun uzun baktıktan sonra dürbünü yine okula çevirdi." (s. 29)

Okula geç kaldığı için içten ve uzun uzun ağlayan çocuğu gören Mümin Dede, "Şüphesiz kalbinin bir köşesinde, kendine özgü, açığa vuramadığı bir derdi vardır. Bir özlemi, onu çok duygulandıran, iç acısı veren bir şey vardır..." (s. 85) diye düşünür. Evet, çocuğun içinde, kalbinin bir köşesinde değil bütün benliğinde, kendine özgü bir acısı var. Onu yeterince açığa vuramamaktadır. Çünkü, gerçekte Cengiz Aytmatov, Komünist Partisi yetkililerinin gözünde bir "halk düşmanı"nın oğludur. Yakın akrabalarından amcası Rıskulbek ile teyzesinin kocası da babası gibi halk düşmanı ilan edilmiş ve öldürülmüşlerdir. Bu hafta Sovyet vatandaşlarının asla sahip olmak istemedikleri kötü, aşağılayıcı, dışlayıcı ve mağdur edici bir yaftadır.

Sonuç olarak:

Ak Gemi bir edebî eserdir ve elbette kurmaca bir dünyayı okuyucuya anlatmaktadır. Bu kurmaca dünya, Kırgızistan coğrafyasında, Isık Göl yakınlarındaki San-Taş Köyü'nde yaşayan halkın Sovyetler Birliği zamanındaki hayatından bir kesittir. Bir edebî eserin kurmaca dünyası içinde anlatılan, zaman, mekân, şahıslar, olaylar ve anlayışlar aslında söz konusu coğrafyada yaşayan insanların yalın gerçeğinin farklı bir dille anlatılmasından başka bir şey değildir. Onun için *Ak Gemi*, metin- bağlam ilgisinin çok güçlü olduğu bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aytmatov, olağanüstü gözlemci yapısıyla gerçek hayattan aldığı çeşitli imgeleri edebî eserin dili ve dünyası içinde birleştirmekte ve yeni bir dünya olarak sunmaktadır. *Çocukluğum* adlı eserinde, *Göz Göze* ile *Cemile* hikâyelerinin gerçek hayattan nasıl alındıklarını anlatan Aytmatov, kendisinin çok iyi bir gözlemci olduğunu ve *Göz Göze*'yi yazdığı zaman henüz acemi olduğu için hikâyenin kahramanı olan İsmail'in adını değiştirmeyip aynen kullandığını söyler.

Ak Gemi'de Aytmatov'un gerçek hayatında yaşadığı doğal ve sosyo-ekonomik çevreden alınmış çok önemli detaylar vardır. *Ak Gemi*'de sadece Kırgızistan'ın bir köyündeki hayat değil, aynı zamanda yaşanan dönem, anlayış, siyasi yapı ve değerler de bir şekilde yansıtılmakta ve olay örgüsü içinde de zaman zaman bunların eleştirisi yapılmaktadır. Örneğin, sosyalist teorisyenlere göre sosyalizmde trajediye yer olmadığı söylenir. Aytmatov'un bu eserinde yer alan baba-çocuk trajedisi, aslında sosyalizmin bu iddiasına bir eleştiridir.

Aytmatov, dokuz yaşında babasını kaybetmiş ve bir daha görememiştir. Aytmatov'un dünyasında, dokuz yaşından sonraki babalık kavramı, gerçekte sadece duygularda yaşanan ve fiziki yönü bulunmayan bir babalık kavramıdır. Romandaki baba-çocuk ilişkisine baktığımızda, buradaki baba-çocuk ilişkisi de Aytmatov'un

gerçek dünyadaki ilişkisine çok benzemektedir. Çocuk, aklı erdiği günden beri babasıyla hiç bir araya gelmemiş, hatta babasını hiç hatırlamamaktadır. Dolayısıyla çocuk ile baba arasındaki ilişki, Aytmatov'da olduğu gibi sadece, kayıp bir babaya ulaşma arzusundan kaynaklanan duygusal bir ilişkidir. Sonuç itibarıyla Aytmatov'un gerçek hayatında olduğu gibi *Ak Gemi*'de de baba-çocuk buluşması gerçekleşmez... Aytmatov'un gerçek hayatında baba, *Ak Gemi*'de ise çocuk ölür. İkisinin ölümü de trajiktir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, *Ak Gemi*'de babanın değil çocuğun ölmesi de bize göre Aytmatov'un şuuraltında güçlü bir duygu olarak saklı olan babasını yaşatma isteğine kendisini feda etme psikolojisinden başka bir şey değildir.

Kaynaklar

- Aytmatov, Cengiz (2005), *Beyaz Gemi* (Çev. Refik Özdek), 13. Baskı Ötüken Yayınları, Ankara.
- Aytmatov, Cengiz (2002), *Çocukluğum* (Çev. Muhammet Mertek), İstanbul.
- Aytmatova, Roza (2007), *Tarihtin Akday Baraktarı*, Bişkek.
- Korkmaz, Ramazan (2008), "Suların Sırrını Ödünçleyen Adam; Aytmatov", *Mavi Ada*, S. 1, s. 1.
- Parla, Jale (2002), *Babalar ve Oğullar*, İstanbul.
- Türkçe Sözlük* (2005), TDK Yayınları, Ankara.
- Xelimskaya, Regina (1994), *Tayna Çon-Taşa*, Bişkek.